

Valeri Vachev
Uniwersytet Warszawski

KATALOG ŚRODKÓW KARNYCH W ŚWIECIE NOWELIZACJI KODEKSU KARNEGO ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM ZAKAZU PROWADZENIA POJAZDÓW

I. WSTĘP

Przepisy dotyczące środków karnych zostały znowelizowane zarówno ustawą z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw¹, jak i ustawą z dnia 20 marca 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw². Część zmian ogranicza się jedynie do pewnych korekt o charakterze językowo-stylistycznym, część zaś dotyka istoty środków karnych.

Niektóre zmiany mają charakter wyłącznie stylistyczny i zdają się nie rzucać istotnie na normatywną treść nowelizowanych uregulowań. Na uwagę zasługuje natomiast decyzja ustawodawcy o modyfikacji dotychczasowego katalogu środków karnych i towarzyszące jej wyodrębnienie dwóch nowych kategorii instrumentów penalnych. W toku dalszych rozważań szczególna uwaga zostanie poświęcona także zmianom w zakresie regulacji zakazu prowadzenia pojazdów jako jednego z najbardziej doniosłych praktycznie środków karnych.

II. KATALOG ŚRODKÓW KARNYCH PO NOWELIZACJI KODEKSU KARNEGO

Po uwzględnieniu zmian dokonanych w ramach nowelizacji kodeksu karnego, na katalog kodeksowych środków karnych składają się następujące instytucje: 1) pozbawienie praw publicznych; 2) zakaz zajmowania określonego stanowi-

¹ Dz.U. z 2015 r., poz. 396.

² Dz.U. z 2015 r., poz. 541.

ska, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności gospodarczej; 3) zakaz prowadzenia działalności związanej z wychowaniem, leczeniem, edukacją małoletnich lub z opieką nad nimi; 4) zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu; 5) zakaz wstępu na imprezę masową; 6) zakaz wstępu do ośrodków gier i uczestnictwa w grach hazardowych; 7) nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym; 8) zakaz prowadzenia pojazdów; 9) świadczenie pieniężne; 10) podanie wyroku do publicznej wiadomości; 11) wydalenie z zawodowej służby wojskowej; 12) degradacja³.

Jedną z najbardziej istotnych zmian, jakie wprowadziła nowelizacja kodeksu karnego w zakresie środków karnych jest uchylenie pkt 4–6 art. 39 k.k. Przepisy dotyczące przepadku (art. 44–45a k.k.), obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia (art. 46 k.k.) oraz nawiązki (art. 47 i 48 k.k.) zostały przeniesione do nowego rozdziału „Va” kodeksu karnego zatytułowanego „Przepadek i środki kompensacyjne”. Zabieg ten oznacza z jednej strony wyjęcie omawianych instytucji spod kategorii środków karnych, z drugiej zaś ich wyodrębnienie w dwóch samodzielnych kategoriach – „środki kompensacyjne” oraz „przepadek”. Powstaje zatem pytanie, jakimi motywami kierował się ustawodawca, decydując się na taką modyfikację, której znaczenie i skutki, jak można przypuszczać, nie zamkną się jedynie w wymiarze teoretycznym.

Od dłuższego czasu w literaturze zwraca się uwagę, że środki karne stanowią niejedolitą pod względem swoich funkcji, charakteru oraz sposobu orzekania grupę instrumentów penalnych⁴. W przypadku większości środków przewidzianych w art. 39 k.k. na pierwszy plan wysuwa się ich utylitarny charakter przejawiający się w dążeniu ustawodawcy do zabezpieczenia społeczeństwa przed niekorzystnymi skutkami pewnych zachowań⁵. Jako jeden z głównych aspektów tak pojmowanego utylitaryzmu należy rozpatrywać prewencyjną funkcję środków karnych – zarówno w jej wymiarze indywidualnym, jak i ogólnospołecznym. Wtórna cechą środków należących do tej kategorii zdaje się być natomiast wynikająca z nich dolegliwość dla osoby, wobec której zostały zastosowane. Jakkolwiek charakter określonego środka oraz sposób jego wykonania mogą sprawić, że w odniesieniu do konkretnej osoby ów środek może stać się bardziej dolegliwy niż sama kara, dolegliwość ta stanowić będzie przeważnie uboczny skutek zastosowania środka karnego, nie zaś jego podstawowy cel⁶.

³ J. Majewski, *Komentarz do art. 39, [w:] Kodeks karny. Komentarz do zmian 2015*, Warszawa 2015, nb 5.

⁴ Zob. M. Melezini, *Środki karne, [w:] System Prawa Karnego. Tom 6. Kary i środki karne. Poddanie sprawcy próbie*, red. M. Melezini, Warszawa 2010, s. 415 i n. i wskazaną tam literaturę.

⁵ Tak A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 130.

⁶ Wśród środków karnych obecnie przewidzianych w art. 39 k.k. represyjny charakter zdaje się dominować jedynie w przypadku pozbawienia praw publicznych oraz świadczenia pieniężnego.

Odmienne przedstawia się natomiast funkcja środków wyodrębnionych w nowej kategorii „środki kompensacyjne”, tj. obowiązku naprawienia szkody (art. 46 k.k.) oraz nawiązki (art. 47 k.k.). Jakkolwiek ich cele i funkcje budzą pewne kontrowersje wśród przedstawicieli nauki prawa karnego, w literaturze dotychczas dominował pogląd o ich kompensacyjnym charakterze⁷. Pogląd ten znalazł swoje potwierdzenie w zmianach wprowadzonych nowelizacją kodeksu karnego z dnia 20 lutego 2015 r. Wyodrębniając omawiane środki w osobnej kategorii i jednocześnie eksponując ich funkcję kompensacyjną, ustawodawca w dużej mierze rozstrzygnął teoretyczny spór o funkcje i rolę obowiązku naprawienia szkody oraz nawiązki⁸.

Wprowadzenie do kodeksu karnego obowiązku naprawienia szkody oraz nawiązki jako środków karnych było związane z przyjętymi przez kodeks karny

Jednym z podstawowych motywów odejścia przez kodeks karny z 1997 r. od określenia „kary dodatkowe” na rzecz „środków karne” (pomijając w tym miejscu fakt, że „kary dodatkowe” mogły być orzekane jedynie obok kary zasadniczej) było właśnie podkreślenie odmiennego rozłożenia punktu ciężkości funkcji kar i środków karnych. O ile bowiem w przypadku kar dominuje element represyjny, a wszelkie inne funkcje, w tym zabezpieczająca oraz kompensacyjna, mogą mieć charakter wtórny, o tyle w przypadku środków karnych właśnie te ostatnie wysuwają się na plan pierwszy. Por. M. Szewczyk, *Komentarz do art. 39, [w:] Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Komentarz do art. 1–116 k.k.*, red. A. Zoll, Kraków 2004, s. 681 i n.

⁷ Szczególnie istotne rozbieżności wywołuje w literaturze problematyka dotycząca charakteru prawnego oraz funkcji nawiązki. W starszej literaturze był prezentowany pogląd, że w przypadku nawiązki zdecydowanie przeważa jej represyjny charakter, w związku z czym uznawano ją za instrument karny o charakterze kary pieniężnej (por. W. Świda, *Prawo karne*, Warszawa 1986, s. 299). Stanowisko to znalazło odzwierciedlenie także w starszym orzecznictwie Sądu Najwyższego (zob. uchwała SN z dnia 25 lutego 1971 r., VI KZP 70/70, OSNKW 1971, nr 6, s. 80). Na przeciwnym biegunie znajdują się wypowiedzi autorów uznających przewagę kompensacyjnego charakteru nawiązki nad jej elementem represyjnym. Szerzej na ten temat zob. W. Cieślak, *Nawiązka*, [w:] *System Prawa Karnego...* (2010), s. 773 i n. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że w nauce prawa karnego przedmiotem rozbieżności jest także samo rozumienie pojęcia kompensaty. Część autorów przyjmuje tzw. wąskie rozumienie rekompensacji szkody, utożsamiając ją z jej znaczeniem cywilistycznym, tj. z materialnym obowiązkiem naprawienia szkody. Tymczasem ujęcie szerokie odrzuca rozumienie prywatnoprawne. Wychodząc z założenia, że głównym pokrzywdzonym przestępstwem jest zawsze społeczeństwo, zakłada, że rzeczywista kompensacja szkody może nastąpić jedynie poprzez zaspokojenie naruszonego w wyniku dokonania czynu zabronionego interesu zbiorowego. Szerzej na ten temat zob. W. Zalewski, *Komentarz do art. 46, [w:] Kodeks karny. Część ogólna. Tom II. Komentarz do art. 32–116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2011, s. 216.

⁸ Wyeksponowanie kompensacyjnej funkcji omawianych środków nie oznacza, że nie służą one także realizacji innych celów. O ile bowiem pogląd o odszkodowawczej funkcji nawiązki nie wzbudza większych wątpliwości w przypadkach, gdy orzekana jest ona na rzecz pokrzywdzonego w sytuacjach określonych w art. 47 § 3 k.k., o tyle w przypadku nawiązki orzekanej na rzecz Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej (art. 47 § 1 k.k.) zdają się dominować wychowawcza oraz represyjna funkcja tego środka. Pewne formy rekompensaty mogą natomiast zostać zrealizowane jedynie pośrednio.

z 1997 r. założeniami polityki karnej⁹. Centralna dla prawa karnego kwestia poniesienia odpowiedzialności przez sprawcę miała zostać uzupełniona także o zapewnienie jeszcze szerszej ochrony interesów pokrzywdzonego¹⁰. Zadaniem współczesnego prawa karnego stało się zatem nie tylko zaspokojenie interesów ogółu poprzez ukaranie sprawcy, lecz także szersze uwzględnienie niekorzystnych następstw czynu zabronionego w wymiarze jednostkowego interesu pokrzywdzonego. Realizacja powyższych założeń wiązała się z koniecznością nadania charakteru środka penalnemu pewnym instrumentom, których natura, funkcje i cele bliższe są raczej cywilistyce niż prawu karnemu. W zamyśle ustawodawcy obowiązek naprawienia szkody i nawiązka miały stanowić główne narzędzia prawnokarnego instrumentarium służącego zabezpieczeniu materialnych interesów pokrzywdzonego w postępowaniu karnym.

W obecnym stanie prawnym rola środków kompensacyjnych uległa jeszcze większemu wzmocnieniu. W wyniku nowelizacji kodeksu karnego z dnia 20 lutego 2015 r. uchylono bowiem przepisy rozdziału 7 kodeksu postępowania karnego przewidujące możliwość wytoczenia tzw. powództwa adhezyjnego w ramach procesu karnego, a środki przewidziane w art. 46 i 47 k.k. pozostały jedynymi komponentami instrumentarium prawnokarnego umożliwiającymi chociażby pośrednie zaspokojenie ewentualnych roszczeń o charakterze prywatnoprawnym¹¹. Nowelizacji został poddany także art. 415 k.p.k., m.in. poprzez uchylenie § 4 przewidującego możliwość zasądzenia odszkodowania z urzędu. W świetle znowelizowanego brzmienia art. 415 § 1 k.p.k.¹², jedyne instrumenty realizujące funkcję ściśle kompensacyjną na gruncie postępowania karnego to

⁹ Wprawdzie obowiązek naprawienia szkody i nawiązka były znane kodeksowi karnemu z 1969 r., lecz nie należały do kar dodatkowych przewidzianych w art. 38 k.k. z 1969 r.

¹⁰ Zob. *Nowe kodeksy karne – z 1997 r. z uzasadnieniami. Kodeks karny. Kodeks postępowania karnego. Kodeks karny wykonawczy*, red. I. Fredrich-Michalska, B. Stachurska-Marcinićzak, Warszawa 1997, s. 146 i n.

¹¹ W zamierzeniu autorów uzasadnienia projektu nowelizacji „[...] zmiana art. 46 k.k. zmierza do ułatwienia uzyskania przez pokrzywdzonego pełnego zaspokojenia roszczeń cywilnoprawnych wynikających z popełnionego przestępstwa. Celem jest orzekanie w ramach procesu karnego na podstawie przepisów prawa cywilnego, poza możliwością zasądzenia renty, obowiązku naprawienia w całości lub w części wyrządzonej przestępstwem szkody. Alternatywą dla tej drogi uzyskania kompensaty lub zadośćuczynienia jest orzeczenie przez sąd karny, kierujący się w tym wypadku podobną metodą szacowania szkody i krzywdy, ale działający w ramach swojej karnoprawnej kompetencji, nawiązki na rzecz pokrzywdzonego lub – w razie jego śmierci – na rzecz osoby najbliższej, której sytuacja życiowa wskutek śmierci pokrzywdzonego uległa znacznemu pogorszeniu” – zob. uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, druk nr 2393, Sejm VII kadencji, s. 28 (dalej: uzasadnienie), <http://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/druk.xsp?nr=2393> (dostęp: 12.10.2016).

¹² Artykuł 415 § 1 k.p.k. w swoim obecnym brzmieniu stanowi, że: „W razie skazania oskarżonego lub warunkowego umorzenia postępowania w wypadkach wskazanych w ustawie sąd orzeka nawiązkę na rzecz pokrzywdzonego, obowiązek naprawienia, w całości lub w części, szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę. Nawiązki na rzecz pokrzywdzonego, obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę nie orzeka się, jeżeli roszczenie

nawiązka na rzecz pokrzywdzonego oraz obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia¹³.

W tym kontekście rozważań nasuwa się pytanie o motywy ustawodawcy, które przesądziły o usunięciu z katalogu środków karnych także przypadku i przesunięciu go do nowego rozdziału „Va” (art. 44–45a k.k.). W literaturze przyjmuje się, że przypadek spełnia przede wszystkim funkcję prewencyjną, a także w pewnym stopniu represyjną oraz wychowawczą¹⁴. Funkcje przypadku na gruncie polskiego prawa karnego pozostają jednak dość niejednolite, a ich bliższe sprecyzowanie jest możliwe jedynie w stosunku do poszczególnych form, jakie ów środek może przybrać¹⁵. Wyodrębniając nowy rozdział kodeksu karnego pt. „Przypadek i środki kompensacyjne”, ustawodawca z jednej strony pozbawił przypadek charakteru środka karnego, z drugiej zaś wyraźnie oddzielił go od przewidzianych w tym rozdziale środków kompensacyjnych. Skoro ustawodawca nie zdecydował się na bliższe sprecyzowanie charakteru prawnego przypadku, można ograniczyć się do stwierdzenia, że nie będąc ani środkiem karnym, ani też środkiem kompensacyjnym, w obecnym stanie prawnym stanowi osobny środek penalny¹⁶. Mając na uwadze fakt, że przypadek, oddziałując bezpośrednio na sferę majątkową sprawcy, wykazuje większe podobieństwo do środków kompensacyjnych niż do przewidzianych w art. 39 k.k. środków karnych, zabieg ustawodawcy polegający na włączeniu go do nowego rozdziału kodeksu karnego wydaje się być uzasadniony.

Jeśli chodzi o pozostałe zmiany w zakresie art. 39 k.k., mają one zdecydowanie mniejsze znaczenie praktyczne i sprowadzają się w zasadzie do próby stylistyczno-językowego uporządkowania terminologii użytej w nazwach poszczególnych środków karnych, znajdujących swoje rozwinięcie w dalszych przepisach rozdziału „V” kodeksu karnego.

W pierwszej kolejności zmianie o charakterze technicznym poddano pkt 2b art. 39 k.k. Modyfikacja ta sprowadza się do zmiany początku nazwy określonego w tym przepisie środka karnego z „obowiązek powstrzymywania się od

wynikające z popełnienia przestępstwa jest przedmiotem innego postępowania albo o roszczeniu tym prawomocnie orzeczono”.

¹³ Szerzej na ten temat zob. M. Iwański, M. Jakubowski, K. Pałka, *Środki kompensacyjne*, [w:] *Nowelizacja prawa karnego. Komentarz*, red. W. Wróbel, Kraków 2015, s. 180 i n.

¹⁴ Szerzej na ten temat zob. J. Raglewski, *Przypadek*, [w:] *System Prawa Karnego...* (2010), s. 625; zob. także tenże, *Materiałnoprawna regulacja przypadku w polskim prawie karnym*, Kraków 2005.

¹⁵ Tak na przykład przypadek przedmiotów, które służyły lub były przeznaczone do popełnienia przestępstwa, w dużej mierze pełni funkcję prewencyjną, gdyż celem jego zastosowania jest uniemożliwienie sprawcy popełnienia takiego przestępstwa w przyszłości (Z. Sienkiewicz, *O funkcjach przypadku przedmiotów w projekcie kodeksu karnego*, „Państwo i Prawo” 1997, z. 4, s. 75 i n.). Inaczej przedstawia się natomiast funkcja przypadku przedmiotów pochodzących z przestępstwa, przy którym wyraźnie zdaje się dominować element represyjny.

¹⁶ Zob. J. Raglewski, *Przypadek*, [w:] *Nowelizacja prawa karnego. Komentarz*, red. W. Wróbel, Kraków 2015, s. 172.

przebywania [...]” na „zakaz przebywania [...]”. Dzięki temu zabiegowi ustawodawca mógł zrezygnować z wielokrotnego powtarzania wyrazu „zakaz” przed każdym z członów użytych w dalszej części przepisu. Obecna nazwa środka karnego określonego w art. 39 pkt 2b k.k. to zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu.

W dalszej kolejności uległa zmianie nazwa środka określonego w art. 39 pkt 2e k.k. Dawny „nakaz opuszczenia lokalu” obecnie nosi nazwę „nakaz **okresowego** opuszczenia lokalu”. W uznaniu autorów nowelizacji wprowadzenie takiego uściślenia było konieczne, gdyż „w dotychczasowym stanie prawnym nie było dostatecznie precyzyjne, czy nakaz ten jest konsumowany jako czynność jednorazowa (konkretne uwolnienie zajmowanego lokalu), czy zobowiązanie okresowe, związane z zakazem zbliżania się do tego lokalu”¹⁷. Chociaż zmiana polegająca na dodaniu przymiotnika „okresowy” wydaje się uzasadniona z czysto stylistyczno-językowego punktu widzenia, można mieć pewne wątpliwości co do jej doniosłości praktycznej¹⁸. W dotychczasowej praktyce stosowania tego środka zdaje się nie dostrzeżono większych wątpliwości co do sposobu i zakresu jego stosowania. Należy zgodzić się zatem, że zmiana wprowadzona do pkt 2e art. 39 k.k. ma charakter raczej stylistyczny¹⁹.

III. ZMIANY W ZAKRESIE REGULACJI ZAKAZU PROWADZENIA POJAZDÓW

Przepisy art. 42 § 2–4 k.k. określającego przesłanki oraz sposób orzekania środka karnego w postaci zakazu prowadzenia pojazdów uległy zmianom wskutek wejścia w życie ustawy nowelizującej kodeks karny z dnia 20 marca 2015 r. Nowelizacja spowodowała zmiany w zakresie: podstawy orzekania zakazu; minimalnego okresu, na jaki ów środek może zostać orzeczony w przypadkach określonych w art. 42 § 2 k.k.; górnej granicy zakazu orzeczanego na czas określony. Ponadto w art. 42 § 3 i 4 k.k. zastąpiono dotychczasowe wyrażenie „na zawsze” określeniem „dożywotnio”.

Przewidziana w art. 42 § 3 i 4 k.k. podstawa orzeczenia zakazu prowadzenia pojazdów została rozszerzona o przypadki popełnienia przestępstwa określonego w art. 178a § 4 k.k. Zmiana ta ma charakter istotny, ponieważ do dnia wejścia

¹⁷ Zob. uzasadnienie, s. 24.

¹⁸ Zob. J. Majewski, *Komentarz do art. 39, [w:] Kodeks karny...*, nb 3.

¹⁹ Inaczej J. Raglewski, *Środki karne, [w:] Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz*, red. W. Wróbel, Kraków 2015, s. 159.

w życie nowelizacji dożywotni zakaz prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych na podstawie § 3 omawianego przepisu mógł być orzeczony jedynie w przypadku popełnienia określonych przestępstw o charakterze materialnym ze skutkiem w postaci śmierci bądź ciężkiego uszczerbku na zdrowiu (tj. przestępstwa z art. 173 § 3, art. 177 § 2 oraz art. 355 § 2 k.k.)²⁰. Powstaje zatem pytanie, czy decyzja ustawodawcy o wprowadzeniu obligatoryjnego orzeczenia zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów za określone w art. 178a § 4 k.k. przestępstwo formalne stanowi uzasadnione rozszerzenie obszaru represji prawnokarnej. W szczególności rozważenia wymaga kwestia, czy stopień dolegliwości wynikającej z zastosowania tego środka oraz cele, jakie ma realizować, są proporcjonalne do społecznej szkodliwości zachowań ujętych w art. 178a § 4 k.k. oraz wynikającego z nich niebezpieczeństwa. Wydawać by się mogło, że ta decyzja ustawodawcy wpisuje się w ogólną tendencję do rozszerzania represji prawnokarnej na przedpole naruszenia dobra prawnego. Ciężko bowiem mówić o naruszeniu jakiegokolwiek konkretnego dobra w przypadku popełnienia przestępstwa z art. 178a § 4 k.k., który kryminalizuje pewne zachowania mogące jedynie potencjalnie doprowadzić do powstania bezpośredniego uszczerbku. Nie chodzi tu jednak o kwestionowanie zasadności kryminalizacji przestępstw komunikacyjnych z tzw. narażenia dobra prawnego na niebezpieczeństwo, lecz o uwypuklenie problemu dodatkowego zaostrożenia odpowiedzialności karnej za pomocą dolegliwych mechanizmów penalnych. Zasadniczych wątpliwości nie budzi fakt, że w sytuacjach określonych w art. 178a k.k. możliwe jest orzeczenie okresowego zakazu prowadzenia pojazdów, bowiem taki wniosek wypływa z użytego w art. 42 § 1 k.k. określenia „przestępstwo przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji”²¹. Niemniej jednak przeciwko tezie, że rozszerzenie podstawy orzekania dożywotniego zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych na przypadki przewidziane w art. 178a § 4 k.k. stanowi zbyt radykalne zaostrożenie represji karnej, przemawia z pewnością waga niebezpieczeństwa wynikającego z popełnienia przestępstwa określonego w tym przepisie. Pomijając w tym miejscu rozbieżności, jakie w literaturze prawa karnego wywołuje charakter art. 178a § 4 k.k.²², należy wskazać, że zachowania objęte zakresem tej regulacji – jakkolwiek nie muszą prowadzić do powstania szkody rozumianej jako uszczerbek w prawnie chronionych dobrach o charakterze materialnym – zawsze cechuje

²⁰ *Ibidem*, s. 164.

²¹ Zob. Z. Sienkiewicz, *Zakaz prowadzenia pojazdów*, [w:] *System Prawa Karnego. Tom 6. Kary i środki karne. Poddanie sprawy próbie*, red. M. Melezini, Warszawa 2016, s. 680 i n.

²² Sporna jest kwestia, czy omawiany przepis określa kwalifikowany typ przestępstwa określonego w art. 178a § 1 k.k. czy też określa wyłącznie pewne okoliczności powodujące obciążenie kary. Szerzej na ten temat zob. W. Wróbel: *Opinia prawna z dnia 2 października 2009 r. o poselskim projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny (druk sejmowy nr 2115)*, s. 4; M. Małecki, *Charakter prawny art. 178a § 4 Kodeksu karnego*, „Paragraf na Drodze” 2011, nr 8, s. 33–34; R. A. Stefański, *Kilka uwag na kanwie artykułu M. Małeckiego „Przestępstwo określone w art. 178a § 4 k.k. – uwagi de lege lata”*, „Paragraf na Drodze” 2013, nr 11, s. 25–28.

wysoki stopień niebezpieczeństwa oraz społecznej szkodliwości. Omawiany art. 178a § 4 k.k. obejmuje bowiem przypadki uporczywego naruszania prawa polegające na popełnieniu przestępstwa prowadzenia pojazdu mechanicznego w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego w sytuacji, gdy sprawca uprzednio został skazany za jedno z przestępstw wymienionych w tym przepisie i dodatkowo obowiązuje go zakaz prowadzenia pojazdów mechanicznych orzeczony za przestępstwo. W tym kontekście zaostrenie represji karnej w przedmiotowym zakresie wydaje się nie być pozbawione zasadności. Ponadto warto zwrócić uwagę na mechanizmy służące w pewnym stopniu łagodzeniu stopnia represyjności wyżej omówionej regulacji. Dodany skutek nowelizacji art. 84 § 2a k.k.²³ przewiduje możliwość uznania za wykonany środek karnego orzeczonego dożywotnio, jeżeli skazany przestrzegał porządku prawnego i nie zachodzi obawa ponownego popełnienia przestępstwa podobnego do tego, za które orzeczono środek karny, a środek karny był w stosunku do skazanego wykonywany przynajmniej 15 lat. Poza tym art. 42 § 3 *in fine* k.k. przewiduje możliwość nieorzekania dożywotniego zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych, gdy „zachodzi wyjątkowy wypadek, uzasadniony szczególnymi okolicznościami”.

Ustawa nowelizująca kodeks karny z dnia 20 lutego 2015 r. przewiduje z kolei wydłużenie górnej granicy okresu, na jaki może być orzeczony okresowy zakaz prowadzenia pojazdów z 10 do 15 lat (art. 43 § 1 k.k.). Warto zauważyć, że ustawodawca po raz pierwszy od momentu wprowadzenia zakazu prowadzenia pojazdów do polskiego systemu prawnego decyduje się na podniesienie górnej granicy powyżej 10 lat. Ustawa nowelizująca z dnia 20 marca 2015 r. wprowadziła z kolei zaostrenie stopnia represyjności w stosunku do art. 42 § 2 k.k. W przypadkach określonych w tym przepisie zakaz prowadzenia pojazdów orzekany jest obligatoryjnie na okres nie krótszy niż 3 lata. Orzeczenie zakazu prowadzenia pojazdów na okres krótszy byłoby możliwe jedynie w przypadkach, gdy sprawca nie spełnia żadnego z warunków przewidzianych w omawianym przepisie, tj. gdy popełniając przestępstwo określone w art. 42 § 1 k.k., nie był w stanie nietrzeźwości, pod wpływem środka odurzającego lub nie zbiegł z miejsca zdarzenia określonego w art. 173, 174 i 177 k.k.²⁴.

Istotne znaczenie dla praktyki wykonywania zakazu prowadzenia pojazdów ma także nowo dodany art. 182a k.k.w. wprowadzony ustawą nowelizującą z dnia 20 marca 2015 r. Przepis ten nie przewiduje samodzielnego środka karnego, lecz wyłącznie pewien mechanizm zmiany sposobu wykonania zakazu prowadzenia pojazdów. Istotą tej regulacji jest zawężenie generalnego zakazu prowadzenia pojazdów do zakazu prowadzenia jedynie pojazdów niewyposażonych w blokadę alkoholową. Warunkiem zastosowania art. 182a k.k.w. jest to, aby środek karny

²³ Dodany ustawą nowelizującą kodeks karny z dnia 20 lutego 2015 r.

²⁴ J. Raglewski, *Środki karne*, [w:] *Nowelizacja...*, s. 164.

z art. 39 pkt 3 k.k. był wykonywany przez okres co najmniej połowy orzeczonego wymiaru, a w przypadku zakazu prowadzenia pojazdów orzeczonego na podstawie art. 42 § 3 lub 4 k.k. przez okres co najmniej 10 lat, o ile postawa, właściwości i warunki osobiste sprawcy oraz zachowanie w okresie wykonywania środka karnego uzasadniają przekonanie, że prowadzenie pojazdu przez tę osobę nie zagraża bezpieczeństwu w komunikacji (art. 182a § 1 k.k.w.). Uregulowanie to koresponduje bezpośrednio z dodanym ustawą z dnia 20 marca 2015 r. art. 2 pkt 84 ustawy z dnia 20 czerwca 1997 r. – Prawo o ruchu drogowym²⁵, zgodnie z którym blokada alkoholowa to „urządzenie techniczne uniemożliwiające uruchomienie silnika pojazdu silnikowego i pojazdu szynowego, w przypadku gdy zawartość alkoholu w wydychanym przez kierującego powietrzu wynosi co najmniej 0,1 mg alkoholu w 1 dm³”. Orzeczenie sądu o dalszym wykonywaniu zakazu prowadzenia pojazdów na podstawie art. 182a § 1 k.k.w. nie znajduje zastosowania do prowadzenia pojazdów wykorzystywanych do nauki jazdy i egzaminowania, jeżeli skazany jest osobą szkoloną lub egzaminowaną w trybie przewidzianym przepisami ustawy z dnia 5 stycznia 2011 r. o kierujących pojazdami²⁶ lub ustawy z dnia 6 września 2001 r. o transporcie drogowym²⁷. Ponadto orzeczone na podstawie omawianego przepisu sposób wykonywania zakazu prowadzenia pojazdów może zostać uchylony przez sąd w przypadku rażącego naruszenia porządku prawnego przez skazanego w zakresie dotyczącym bezpieczeństwa ruchu drogowego, w szczególności w przypadku popełnienia przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji (art. 182a § 4 k.k.w.).

Na końcu warto zwrócić uwagę na pewną modyfikację o charakterze czysto językowym. Użyte w art. 42 § 3 i 4 k.k. sformułowanie „na zawsze” nowelizacja zastąpiła określeniem „dożywotnio”. Analogiczna poprawka miała miejsce także w przypadku przepisów art. 41 § 1a i 1b k.k. oraz art. 41a § 3 k.k. Można przypuszczać, że ze względu na swój wyłącznie stylistyczny charakter zmiana ta nie będzie miała dużej doniosłości praktycznej, aczkolwiek wpisuje się ona w ogólną konwencję terminologiczną, którą posługuje się kodeks karny²⁸.

Z przykrością należy zaznaczyć, że ustawodawca zarówno w nowelizacji z dnia 20 lutego 2015 r., jak również w nowelizacji z dnia 20 marca 2015 r. nie zdecydował się na wprowadzenie postulowanego w nauce prawa karnego dokładnego określenia zakresu podmiotowego zakazu prowadzenia pojazdów. Sformułowanie użyte w § 1 tego przepisu – „osoba uczestnicząca w ruchu” – od dłuższego czasu wzbudza rozbieżności w doktrynie. Większość autorów opowiada się za jego szerszym rozumieniem, w świetle którego zakaz prowadzenia pojazdów może być orzeczoney nie tylko wobec prowadzącego pojazd, lecz także

²⁵ Teks tejd. Dz.U. z 2012 r., poz. 1137, z późn. zm.

²⁶ Dz.U. z 2011 r., nr 30, poz. 151, z późn. zm.

²⁷ Dz.U. z 2013 r., poz. 1414, z późn. zm.

²⁸ Tak na przykład art. 32 pkt 5 k.k. mówi o karze dożywotniego pozbawienia wolności, nie zaś o karze pozbawienia wolności orzekanej „na zawsze”.

wobec każdego innego uczestnika ruchu²⁹. Takie stanowisko jednoznacznie znalazło potwierdzenie w orzecznictwie Sądu Najwyższego³⁰. Jakkolwiek wykładnia językowa tego przepisu rzeczywiście przemawia za szerszym rozumieniem sformułowania „osoba uczestnicząca w ruchu”, nie sposób odmówić racji przeciwnikom tego poglądu³¹. Stanowisko to wcale nie jest pozbawione kontrowersji, a jego mankamenty stają się szczególnie widoczne na gruncie obligatoryjnego orzekania zakazu prowadzenia pojazdów³². Nie jest wykluczone bowiem, że przy tak szerokiej interpretacji zakresu przedmiotowego tego środka może dojść do kuriozalnych sytuacji, w których sąd w razie spełnienia przesłanek z art. 42 § 2 k.k. może być obowiązany do orzeczenia dożywotniego zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych np. wobec pieszego³³. Ponadto trudno nie zgodzić się z twierdzeniem, że zawężenie zakresu podmiotowego art. 42 k.k. jest zasadne z punktu widzenia konieczności przestrzegania związku między popełnionym czynem a zakresem zakazu³⁴. W tym kontekście z przykrością należy odnotować, że w ramach przeprowadzonej nowelizacji kodeksu karnego ustawodawca nie zdecydował się, jeśli nie na zawężenie, to przynajmniej na dokładniejsze określenie zakresu podmiotowego omawianej regulacji.

IV. WNIOSKI KOŃCOWE

Wprowadzone przez nowelizację kodeksu karnego zmiany w zakresie ogólnej systematyki środków karnych zdają się nie budzić większych wątpliwości. Zabieg polegający na przesunięciu przepadku, obowiązku naprawienia szkody oraz nawiązki do nowej, wyodrębnionej kategorii przyczyni się do chociażby częściowego urzeczywistnienia postulatu ujednolicenia mechanizmów przewidzianych w art. 39 k.k.

Pod znakiem zapytania pozostaje natomiast zaostrenie represyjnego charakteru środka karnego przewidzianego w art. 42 k.k. Nie negując zasadności wpro-

²⁹ Zob. R. A. Stefański, *Podmiot zakazu prowadzenia pojazdów*, „Prokuratura i Prawo” 1999, nr 7–8, s. 114–116. Z nowszych opracowań na ten temat zob. K. Łucarz, A. Muszyńska, *Przyczynek do rozważań nad pojęciem „uczestnika w ruchu”*, [w:] *Problemy współczesnego prawa karnego. Księga jubileuszowa Profesora Zofii Sienkiewicz*, red. M. Bojarski, J. Brzezińska, K. Łucarz, Wrocław 2015, s. 297 i n. oraz wskazana tam literatura.

³⁰ Zob. np. wyrok SN z 1 grudnia 2004 r., IV KK 277/04, OSNwSK 2004, nr 1, poz. 2233; wyrok SN z 2 lutego 2007 r., V KK 422/06, OSNwSK 2007, nr 1, poz. 358.

³¹ Zob. w szczególności A. Marek, *Kodeks karny...*, s. 144–145.

³² Z. Sienkiewicz, *Zakaz prowadzenia pojazdów*, [w:] *System Prawa Karnego...* (2016), s. 667.

³³ Pieszy jest uczestnikiem ruchu w myśl art. 2 pkt 17 ustawy – Prawo o ruchu drogowym.

³⁴ Por. Z. Sienkiewicz, *Zakaz prowadzenia pojazdów*, [w:] *System Prawa Karnego...* (2016), s. 668.

wadzenia pełniejszej ochrony przed niebezpieczeństwami komunikacyjnymi, warto zastanowić się nad adekwatnością orzekania najdotkliwszej formy zakazu prowadzenia pojazdów w przypadku zachowań niepowiązanych ze skutkiem w postaci naruszenia jakiegokolwiek konkretnego dobra prawnego.

THE CATALOGUE OF PENAL MEASURES IN THE LIGHT OF THE AMENDMENT TO THE PENAL CODE (WITH PARTICULAR ATTENTION GIVEN TO INTERDICTION TO DRIVING VEHICLES)

Summary

This article focuses on presenting the changes implemented to the systematics of penal measures resulting from the amendments made to the Penal Code in 2015. The author pays particular attention to the legislator's decision to remove confiscation, obligation to pay damages/compensation and punitive damages contained in the catalogue of penal measures in art. 39 of the Penal Code and transferring them to a new chapter „Va” of the Penal Code, which thereby differentiates two new categories of penal measures. The main part of the text concentrates on presenting and analysing the implemented changes within the scope of the regulation of penal measures with regards to the interdiction on driving vehicles (art. 42 of the Penal Code), which are primarily based on extending time limits and the grounds to impose this measure.

BIBLIOGRAFIA

- Cieślak W., *Nawiązka*, [w:] *System Prawa Karnego. Tom 6. Kary i środki karne. Poddanie sprawcy próbie*, red. M. Melezini, Warszawa 2010
- Iwański M., Jakubowski M., Pałka K., *Środki kompensacyjne*, [w:] *Nowelizacja prawa karnego. Komentarz*, red. W. Wróbel, Kraków 2015
- Łucarz K., Muszyńska A., *Przyczynek do rozważań nad pojęciem „uczestnika w ruchu”*, [w:] *Problemy współczesnego prawa karnego. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Sienkiewicz*, red. M. Bojarski, J. Brzezińska, K. Łucarz, Wrocław 2015
- Majewski J., *Komentarz do art. 39*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz do zmian 2015*, Warszawa 2015
- Małecki M., *Charakter prawny art. 178a § 4 Kodeksu karnego*, „Paragraf na Drodze” 2011, nr 8
- Marek A., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010
- Nowe kodeksy karne – z 1997 r. z uzasadnieniami. Kodeks karny. Kodeks postępowania karnego. Kodeks karny wykonawczy*, red. I. Fredrich-Michalska, B. Stachurska-Marcińczak, Warszawa 1997

- Raglewski J., *Materialnoprawna regulacja przypadku w polskim prawie karnym*, Kraków 2005
- Raglewski J., *Przepadek*, [w:] *Nowelizacja prawa karnego. Komentarz*, red. W. Wróbel, Kraków 2015
- Raglewski J., *Przepadek*, [w:] *System Prawa Karnego. Tom 6. Kary i środki karne. Poddanie sprawcy próbie*, red. M. Melezini, Warszawa 2010
- Raglewski J., *Środki karne*, [w:] *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz*, red. W. Wróbel, Kraków 2015
- Sienkiewicz Z., *O funkcjach przypadku przedmiotów w projekcie kodeksu karnego*, „Państwo i Prawo” 1997, z. 4
- Sienkiewicz Z., *Zakaz prowadzenia pojazdów*, [w:] *System Prawa Karnego. Tom 6. Kary i środki karne. Poddanie sprawcy próbie*, red. M. Melezini, Warszawa 2016
- Stefański R. A., *Kilka uwag na kanwie artykułu M. Małeckiego „Przestępstwo określone w art. 178a § 4 k.k. – uwagi de lege lata”*, „Paragraf na Drodze” 2013, nr 11
- Stefański R. A., *Podmiot zakazu prowadzenia pojazdów*, „Prokuratura i Prawo” 1999, nr 7–8
- Szewczyk M., *Komentarz do art. 39*, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Komentarz do art. 1–116 k.k.*, red. A. Zoll, Kraków 2004
- Świda W., *Prawo karne*, Warszawa 1986
- Zalewski W., *Komentarz do art. 46*, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Tom II. Komentarz do art. 32–116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2011

KEYWORDS

penal measures, interdiction to driving vehicles, amendment to the Penal Code

SŁOWA KLUCZOWE

środki karne, zakaz prowadzenia pojazdów, nowelizacja kodeksu karnego